

Albert Hyma, *The Life of Desiderius Erasmus* (Assen: Van Gorcum, 1972, 140 blz., f22.-).

Het lijkt een beetje afgezaagd te herhalen, dat iedere biografie een auto-biografische inslag heeft, maar in dit boek wordt een oude wijsheid weer nieuw: tussen p. 5 en 33 heeft de 'ik', de schrijver, zich in bescheidenheid meer dan drie en dertig keer verstoepd achter wat 'the present writer' ergens eens betoogde, zodat het boek een handzaam gereedschap is voor het opstellen van een bibliografie der geschriften van A. Hyma, te meer daar de noten controle mogelijk maken van de in de tekst genoemde. Onder de hand weet de lezer dan ook waar vele 'famous writers' vele 'serious errors' maakten, en vele beroemde boeken 'serious revision' behoeven.

Dit houdt al in, dat deze opmerking te negatief kan worden opgevat: de schrijver verbetert zich zelf ook verschillende malen; een royale zelfkritiek die wordt opgewogen door het gelijk dat 'the present writer' kreeg van grote geleerden, zo bijvoorbeeld van 'the famous Professor J. L. Margolin', die 'strongly supported the present writer's opinion on that important subject' (p. 56); hij aan wie de goede lezing van een passage ter harte gaat, zal oog hebben voor de variatie waarmee de schrijver ditzelfde op p. 45 en 61 weet uit te drukken.

De deelnemers aan de Erasmus-herdenking van 1936 zullen geroerd en de huidige lezers geïntrigeerd worden door de herinnering aan Renaudet, 'who appeared at the Erasmus Symposium to represent France, while the present writer was the official American speaker. Both men had some conversations in Rotterdam, and the writer enabled Renaudet to rent a certain suit from a local taylor'.

De titel van het boek zou dat doen vergeten, suggereert immers toch enigszins een moderne levensbeschrijving van Erasmus; maar de achterzijde van het boek helpt de lezer gelukkig uit de waan: 'the present study is an enlargement' van Hyma's *The Youth of Erasmus* (1930 en 1968). Dat zal zeker een voldoening zijn voor de uitgever, die nu ook aan de schrijver (geb. 1893) de gelegenheid geeft om niet alleen diens jeugd-geschriften in zijn ouderdom op te halen, maar ook een protest te uiten tegen een manipulatie-methode van een uitgever-collega, die een opstel drukte van een schrijver die niet eens op een symposium-programma stond en 'dropped the lecture bij the present writer, who had been the first speaker' (p. 35).

Hyma zelf is gewetensvol in het opnemen van kleine steekjes die hij liet vallen: zo zal de lezer toch wat onthand blijven staan bij de mededeling, dat Erasmus' verzamelde werken te Leiden werden uitgegeven van 1703 tot 1706 en 'referred to as L. B. by numerous experts' (p. 26). Vreemd, zal die lezer denken, hoe komt men er aan; maar toch zal hij bij wat geduld en volhouden bediend worden op p. 40, waar die letters 'L. B.' weer verschijnen maar dan hun duidelijke verklaring vinden, 'being the abbreviation of Lugdunum Bata-vorum, the Latin name for Leiden'.

Uit het bovenstaande mag niet de conclusie getrokken worden, dat Hyma blijft staan bij louter kritiek op zijn mede-Erasmus-kenners; hij deelt ook lof uit. Het boek ontlokt aan de lezers een gevoel van spanning juist door de afwisseling van blaam en lauwerkrans; want als er opgemerkt wordt 'one of the best accounts is ...' dan loopt de gedachtengang al haast sneller dan de tekst, in de zin van 'met prijzingen alleen komt men niet verder' en jawel, daar komt het: 'the present writer regrets ...'; of ...: 'the serious error appears ...', en een correctie volgt. Het zal de schrijver zeker voldoening hebben gegeven, dat een hernieuwde herdenking van Erasmus hem de gelegenheid gaf terug te keren naar de jaren van eigen volle kracht en naar *The Youth of Erasmus*.

E. H. Waterbolk

A. K. L. Thijs, *De zijdenijverheid te Antwerpen in de zeventiende eeuw* (Pro Civitate, Historische uitgaven, XXIII; Brussel, 1969, 138 blz.).

Afgezien van enkele oudere studies over het diamantbedrijf en een reeks bronnenuitgaven met betrekking tot de kunsthandel (D. Schlugleit, J. Denucé) zijn de nochtans belangrijke Antwerpse luxenijverheden historiografisch sterk verwaarloosd. Een bijdrage over de zijdeïndustrie, één der voornaamste bedrijfstakken, is dan ook bijzonder welkom.

De zijdenijverheid bekleedde in de Scheldestad steeds een sterke positie én wegens de intense handelsbetrekkingen met Italië, de grondstofproducent, én dank zij haar internationale marktrelaties. Het productieproces bleef bijna uitsluitend binnen-stedelijk: de ruwe zijde, toebehorend aan locale zijdeverkoopers, werd door dezen voor de drie-fazige bewerking achtereenvolgens toevertrouwd aan zijdewinders, zijdereders en zijdeververs - niet te verwarren met de kamelotververs, die de zijdeweefsels zullen kleuren. De geverfde zijdedraad werd deels uitgevoerd, deels ter plaatse tot fabrikaten verwerkt door zijdewevers. Onder hen bestonden twee categorieën: enerzijds de meesters-loonarbeiders, dat wil zeggen zelfstandige wevers met eigen outillage en bijgestaan door knechten, doch niet beschikkend over de 'bereide' grondstof, door kooplui-ondernemers geleverd; anderzijds de meesters-kooplui, die zowel de ruwe zijde inkopen als de fabrikaten afzetten.

Organisatorisch gezien, vertoonde de zijdenijverheid een sterke concentratie van arbeiders-specialisten in het meestersatelier; afgezien van de zijdewinders, vaak garnizoen-soldaten, bleef thuiswerk zeldzaam. Er bestond een dubbel loonsysteem: waar de helpers in de werkhuizen een tijdloon ontvingen, genoten de zelfstandige arbeiders en de thuiswerkers een prestatieloon, berekend op grond van gewicht of lengte der afgeleverde produkten. De produktie zelf vertoonde een grote verscheidenheid: effen en gefigureerde weefsels, zuivere en gemengde stoffen, passementen en linten.

Tot de ambachtelijke groeperingen traden alleen de zelfstandigen toe (reders, ververs, passement- en lintwerkers, kamelotververs), terwijl de helpers en knechten over geen vereniging beschikten. De kwaliteitscontrole, één der hoofdtaken van het ambacht, was bijzonder moeilijk, vermits ieder stadium van het gespecialiseerde productieproces onder de bevoegdheid van een specifieke beroepsvereniging ressorteerde. Al evenmin slaagde het ambacht er in de sociale gelijkheid tussen de meesters te vrijwaren. De produktieconcentratie in de handen van enkele kapitaalkrachtigen leidde in de tweede helft der bestudeerde eeuw tot een concurrentie-krachtproef tussen kooplui-ondernemers en meesters-kooplui met als inzet de beperkingen van het aantal getouwen per meester.

Uit conjunctureel oogpunt bleek de zijdenijverheid, na de ongewone topjaren 1580-85 (immigratie zijdewevers), het tijdens de eerste helft der zeventiende eeuw betrekkelijk goed te stellen. Doch het protectionisme der buurlanden veroorzaakte naderhand een zware crisis, die men slechts in de achttiende eeuw gedeeltelijk te boven kwam. Voor de passement- en lintwerkers echter was de zeventiende eeuw voorspoediger dan de voorafgaande; deze tak verschrompelde onder de concurrentie der buitenlandse lintmolens.

De grote verdienste van deze studie ligt op technisch en sociaal-organisatorisch terrein. Omwille van tijdsgebrek zich beperkend tot peilingen, en ondanks het niet voorhanden zijn van ambachtsrekeningen, slaagde de auteur er nochtans in om de intensiteit van de Antwerpse zijdenijverheid te meten aan de hand van het aantal tewerkgestelde personen. Jammer genoeg bleven deze opgaven beperkt tot een reeks hoogte- of dieptepunten in de loop van de periode ca 1560-1585, terwijl doorlopende produktiereksen totaal ontbreken. Wat de sociaal-economische structuur van deze bedrijfstak betreft, zou een vergelijking